

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Paedagogica II (2012)

Anna Andrykowska

„Teatr doświadczeń” jako forma niedyrektywnych zajęć grupowych dla uczniów z głęboką wieloraką niepełnosprawnością

Czym jest teatr doświadczeń – teatr to życie, czy życie to teatr?

Teatr doświadczeń to forma niedyrektywnych zajęć grupowych stworzonych na potrzeby uczniów z głęboką wieloraką niepełnosprawnością. Jak jednak pogodzić wymagania, jakie stawia teatr, gra aktorska, z możliwościami osób, które mają odgrywać w nim główną rolę? Wszak

[...] w większości przypadków przedstawienie wymaga widzów lub przynajmniej umiejętności do zdystansowanego spojrzenia. Tylko poprzez podwójne spojrzenie aktora i widza, gra staje się teatrem. Jednak te wymagania są właśnie tym obszarem, który pozostaje niedostępny osobom z głęboką wieloraką niepełnosprawnością. [...] Teatr z osobami z głęboką wieloraką niepełnosprawnością jawi się przy tym, jako niezgodna kombinacja wymagań, bowiem teatr zakłada umiejętność umysłowego wyobrażenia i cielesnego przedstawienia (Braun 2002, s. 289).

W obliczu tych wymagań niezbędna stała się zmiana perspektywy w myśleniu o formie spektaklu i roli aktora, jako osoby kreującej postać – na aktora odsłaniającego własną osobę, uchylającego rąbka tajemnicy o własnym świecie; tajemnicy często skrywanej pod płaszczem codzienności odruchów, sensoryzmów, stereotypii, przyzwyczajęń, itp. W celu stworzenia silnej motywacji, sięgnięto po środki kryjące się w świecie teatru – jego magię, niezwykłą atmosferę, zaangażowanie i sprawiono, by przemówił on językiem dla uczniów zrozumiałym – językiem doświadczeń zmysłowych: światła, kolorów, muzyki, itp. W takiej atmosferze nawet codzienne przedmioty nabierają innego znaczenia i blasku; używane w niecodzienny sposób, w dziwnych konstelacjach, zaskakują aktora i często wyzwalają w nim chęć do działania, a nawet przejawy inwencji i kreatywności. Wtedy doświadczenia proponowane przez nauczyciela zaczynają być własnym życiem, a aktorzy nadają bieg kolejnym sytuacjom.

Po wielu próbach poszukiwania sposobu uczestnictwa uczniów z głęboką wieloraką niepełnosprawnością w zajęciach teatralnych wypracowano formę zajęć, w której kreację zamieniono na doświadczanie i przeżywanie, a rolę aktora stało się odkrywanie samego siebie i nawiązywanie relacji z innymi. W wyniku działań podjętych przez aktora oraz jego interakcji powstaje jakość tego wyjątkowego wydarzenia teatralnego.

Fot. 1. Magiczny świat teatru doświadczeń

Jak w to się gra?

Aby przybliżyć formę zajęć, przedstawię cztery najważniejsze elementy składowe teatru doświadczeń, którymi są: scenografia, fabuła, komunikacja i aktywności.

Scenografia

Na początku tych zajęć klasa wypełniona jest ciemnością i ciszą. Panuje atmosfera skupienia i wyczekiwania, dopiero po krótkiej chwili rozlega się dźwięk gongu (sygnału rozpoczynającego i kończącego zajęcia), zaczyna płynąć muzyka i pojawia się pierwszy blask światła, które ukazuje przygotowaną i zmienioną na tę okazję przestrzeń: porozwieszane chusty, tkaniny, folie, błyszcząca kula, itp. Sprzęty klasowe znikają w ciemności, istnieje tylko wybrana, oświetlona i zmieniona scenografią część klasy (w takim otoczeniu łatwiej skupić się na proponowanym materiale, na tu i teraz). Wszystkie elementy scenografii ukazują się stopniowo oczom i uszom uczniów-aktorów. Stopniowe pojawianie się poszczególnych elementów scenografii daje możliwość zapoznania się z nimi i odczucia ich oddziaływania na swój własny sposób, bez pośredników i pomocy z zewnątrz. Jest to konfrontacja, w czasie której uczeń spotyka się z samym sobą i emocjami, które się wtedy pojawiają. Sytuacja ta wolna jest od wszelkich oczekiwań ze strony nauczyciela, dając tym samym możliwość obserwacji i pełniejszego poznania ucznia. Już w tym momencie otrzymujemy wiele informacji o uczniach: o ich preferencjach zmysłowych, emocjonalnych, zainteresowaniach, lękach i fascynacjach.

Elementy scenografii mogą być interaktywne, np.: uczniowie mogą pociągać za sznur przymocowany do błyszczącej kuli, poruszać tkaninami, manipulować źródłem światła. Stworzenie takich możliwości wychodzi naprzeciw ciekawości, wyzwalaając jednocześnie motywację zarówno do działania – eksperymentowania, jak i uruchamia siły twórcze, będące motorem napędzającym rozwój człowieka.

W związku z powyższym niezmiernie ważne jest twórcze podejście podczas tworzenia odpowiedniej scenografii, tzn. wykorzystywanie dostępnych materiałów w niekonwencjonalny sposób, np.: światło z rzutnika multimedialnego skierowane na błyszcząca kulę napełnia całą salę tysiącem świetlistych plamek; ciekawy efekt

może dać obraz wyświetlany na ścianę, który przesuwa się po całej przestrzeni; diaskop przykryty kolorową folią lub półprzezroczystą tkaniną pokrywa przestrzeń kolorem użytego materiału; to samo urządzenie można wykorzystać do tworzenia cieni; efektownie prezentuje się również papierowy klosz oklejony kolorowymi liśćmi lub pomalowany farbami. Wyjątkowej atmosfery może nadać także chusta Klanzy, lub różnokolorowe moskitiery zawieszane nad głowami uczniów oraz wiele, wiele innych materiałów. Najważniejsze jest, aby użyte środki stworzyły atmosferę pełną magii i wyjątkowości oraz stanowiły element zaskoczenia (ważne zwłaszcza dla uczniów wyżej funkcjonujących).

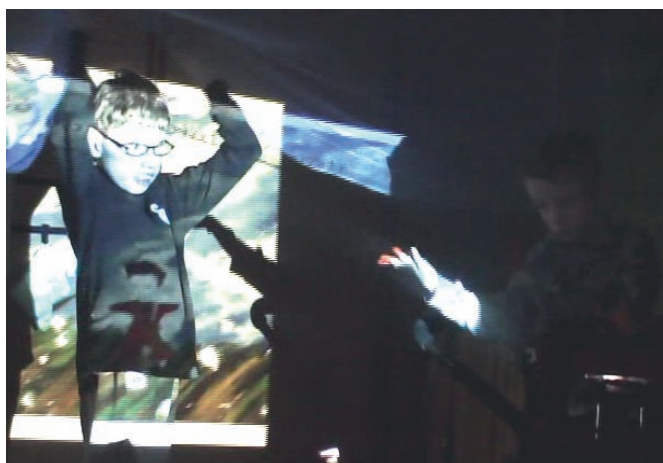
Fot. 2. Elementy scenografii – kula i chusta Klanzy

Fot. 3. ... oraz reakcje, jakie wywołują

Fot. 4. Jesienna lampa

Fot. 5. Wędrujący obraz z rzutnika multimedialnego

Kreując scenografię, warto pamiętać o doborze muzyki, którą wybierając, można sugerować się tematem zajęć, dynamiką, lub atmosferą, współgrającymi z przedstawianą fabułą. Rodzaj wybranej muzyki podlega naturalnie indywidualnym gustom, jednak istotną cechą powinna być wyrazistość i zdecydowana odmienność dźwięków dobieranych do kolejnych „spektakli” tak, by zachować niepowtarzalny charakter każdego z nich.

Reasumując, stałymi elementami scenografii teatru doświadczeń są: ciemność, różne rodzaje i kolory światła, rozwieszane tkaniny i muzyka. Wszystkie te elementy odgrywają istotną rolę, odpowiadając za wyzwolenie zainteresowania i motywacji do pokonywania własnych ograniczeń i trudności przez uczniów.

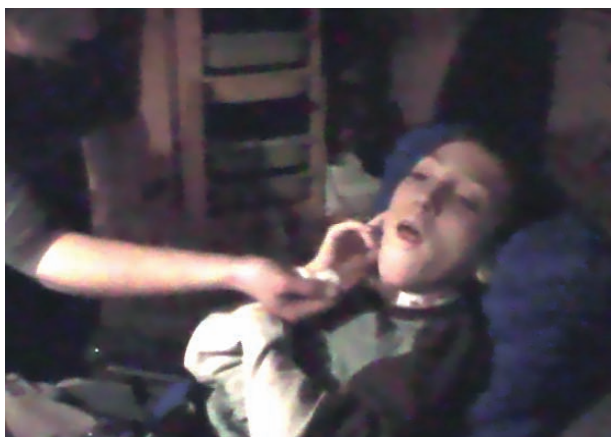
Fabuła – postawa nauczyciela

Po uprzednim przedefiniowaniu roli aktora na kogoś, kto nie odgrywa powierzonej mu roli, nie tworzy sztucznej kreacji, lecz jest po prostu sobą i uzewnętrznia naturalne reakcje i odczucia, należało w nowy sposób spojrzeć na rolę fabuły w *teatrze doświadczeń*. Tak, jak to bywa w teatrze, fabuła stanowi kanwę spektaklu, na podstawie której tworzy się scenografię, dobiera się aktywności i materiały do nich potrzebne. Niemniej jednak należy zaznaczyć, iż jej treść w *teatrze doświadczeń* realizowana jest w sposób umowny, zmienny, dostosowany do potrzeb chwili. Wynika to z faktu, iż uczniowie-aktorzy, nie odgrywają fabuły, lecz na nią reagują, interpretując ją po swojemu.

Treść fabuły zaczerpnięta jest z utworów literackich, lub ich fragmentów, głównie wierszy, ale także tekstów piosenek, czy opowiadań. Tekst recytowany jest przez nauczyciela, który spełnia funkcję narratora, elastycznie łącząc cytaty z własnymi komentarzami (nazywaniem pojawiających się sytuacji). Użycie mowy jest celowe – z jednej strony ma to duże znaczenie społeczne, a z drugiej spotkanie z językiem literackim jest dodatkowym przeżyciem dla dziecka i kolejnym czynnikiem, który tworzy niecodzienną atmosferę na zajęciach, podkreślając ich charakter teatralny. Należy jednak pamiętać, aby oprócz tej specyficznej kąpieli słownej używać słów i zwrotów zrozumiałych dla uczniów, szczególnie podczas wykonywania przez nich oferowanych im aktywności. Spośród utworów literackich szczególnie atrakcyjne są te z wyrazistym rytmem i rymem. Rola nauczyciela jako narratora sugeruje jego nieco zdystansowaną postawę. Nie jest on tu reżyserem, z określoną wizją i oczekiwaniami skierowanymi do aktorów, lecz aranżerem przestrzeni i sytuacji. Jest zachęcającym do spróbowania, atrakcyjnie prezentującym przestrzeń i zgromadzone w niej materiały, tak by one same „przemówiły” do dzieci. Zbędne stają się wówczas namowy i przywoływania.

Mówiąc o proponowaniu aktywności, nie zapomina się o możliwościach poszczególnych uczniów, inaczej będzie wyglądała propozycja skierowana do ucznia z silną spastyką, czterokończynowym porażeniem mózgowym, funkcjonującym na drugim stadium piagetowskim, niż do ucznia intencjonalnego i mobilnego, funkcjonującego na piątym stadium. Bez względu jednak na poziom funkcjonowania nie wolno pomijać nawet najdrobniejszych możliwości ucznia i warto wykorzystywać je podczas zajęć. Wiąże się to z dużą cierpliwością i umiejętnością czekania ze strony nauczyciela. Także w kontakcie z uczniami przedintencjonalnymi możliwe jest pozostawienie wielu działań w ich rękach, gdyż na tych zajęciach istotniejsze jest to, co człowiek wykonuje sam, niż efekt, jaki działanie przynosi. Opuszczenie ręki na prezentowany materiał, będzie więc doceniane na równi z samodzielną manipulacją.

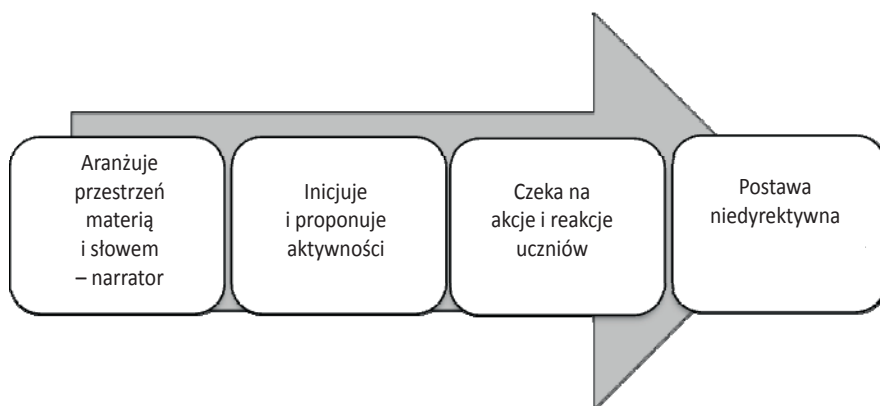
Postawa przyjęta przez nauczyciela, jako aranżera przestrzeni za pomocą materii i słowa – narratora, inicjującego i proponującego aktywności oraz czekającego na akcje i reakcje uczniów, jest odzwierciedleniem niedyrektywnego podejścia w pracy z uczniami.

Fot. 6. Paweł opuszcza dłoń na grudkę śniegu

Fot. 7. Paweł rozbija śnieg pałką

Wykres 1. Postawa nauczyciela

Komunikacja

Komunikacja jest niezwykle istotnym aspektem gry aktorskiej, zarówno z perspektywy teatralnej, jak i terapeutycznej. W tym przypadku:

[...] gra aktorska jest szczególnym procesem komunikowania się, który tylko w niewielkim stopniu służy przekazywaniu informacji. [...] Jest definiowana ogólnie jako proces porozumiewania się pomiędzy dwoma polami, [...] pomiędzy obiektami i ideami, pomiędzy własnymi uczuciami i tym co odczuwa partner; porozumiewania, które może zostać wprowadzone w czyn za pomocą różnych środków (Braun 2002, s. 289).

Komunikacja w teatrze doświadczeń odgrywa szczególną rolę, odpowiada za nawiązanie relacji, stworzenie poczucia bliskości, bycia zauważonym i wysłuchanym, oraz otrzymania odpowiedzi na zrozumiałym dla siebie poziomie. Proces komunikowania przebiega w atmosferze celebracji wspólnego bycia, radości z obecności i współdziałania, jest spotkaniem na uniwersalnej płaszczyźnie nie wymagającej werbalizacji. Na tej podstawie nauczyciel kreuje sytuacje, w których możliwe będzie stworzenie dialogu z uczniem. Dzieje się to podczas budowania wspólnego pola uwagi oraz naśladowania zachowań ucznia. Podejmując owe strategie, stosujemy się do zasady mówiącej o zaczynaniu od synchronizacji z ruchami ucznia, stopniowo przechodząc do naprzemienności w działaniu. W celu rozwijania umiejętności komunikacyjnych stwarzamy również liczne sytuacje wyboru oraz nazywamy proste czynności.

Oprócz kształtowania relacji między nauczycielem i uczniem, istotne jest dawanie możliwości spotkań między uczniami. Z myślą o interakcji międzyuczniowskiej tworzy się sytuacje wspólnego działania w grupie oraz budowania wspólnego pola uwagi podczas zabaw w diadach.

Fot. 8. Nauczycielka naśladuje ruchy ucznia

Fot. 9. Działanie w grupie

Aktywności

Proponowane na zajęciach aktywności są dopełnieniem, materialną realizacją fabuły *teatru doświadczeń*. Działania i materiały proponowane na zajęciach mają spełniać zarówno funkcję motywacyjną, jak i dydaktyczną. Podstawowe środki wykorzystywane na zajęciach mają głównie charakter stymulacyjny, wychodząc na przeciw potrzebie stymulacji zmysłów, równocześnie jednak używa się przedmiotów pozwalających na czynne eksperymentowanie, manipulowanie i wielostronne zastosowanie owych środków. W celu zwiększenia samodzielności stosuje się także różne formy przystosowań wypracowanych w klasie. Bardzo istotne jest, aby proponować uczniom aktywności znajdujące się w ich sferze najbliższego rozwoju, odpowiadające ich zainteresowaniom i szeroko rozumianym kompetencjom.

Fot. 10. Wiktor wrzuca kasztany do metalowych rur

Podsumowanie

Teatr doświadczeń połączył magię i niezwykłą atmosferę teatru, ze specyfiką odbioru rzeczywistości i możliwościami działania osób z głęboką wieloraką niepełnosprawnością. Scenografia: muzyka i oświetlenie, tworzą bezpieczną przestrzeń, atmosferę niezwykłości i skupienia, która wyzwala zainteresowanie, motywację, koncentrację, które z kolei pomagają w realizacji potrzeb: zmysłowych, działania, komunikacji.

W całej swojej istocie *teatr doświadczeń* służy rozwojowi jednostki i grupy, spotkaniu na wielu płaszczyznach, ale przede wszystkim spotkaniu z drugim człowiekiem. W tym kontekście owo spotkanie:

jest w najgłębszym znaczeniu tego słowa – wydarzeniem. W nim doświadczenie drugiego człowieka i zapośredniczone przez nie doświadczenie siebie dochodzi do szczytu naoczności. [...] Spotykając, czujemy: jesteśmy w poszukiwaniu innej, nowej płaszczyzny bycia. Wszystko trzeba będzie zacząć od nowa. Dawne gesty i dawne słowa muszą nabrać nowego sensu (Tischner, cyt. za: Bukowski 1987, s. 135).

Literatura

Braun E., *Theater als Spiel mit und für Menschen mit schwersten Behinderungen*, [w:] *Basales Theater im Unterricht*, red. A. Bertrand, E. Strattmann, Verlag Modernes Lernen, Dortmund 2002.

Bukowski J., *Zarys filozofii spotkania*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1987.

Fotografie i wykres – materiały własne autorki

Theatre of experiences as a form of a non-directive group activity for students with severe multiple disabilities

Abstract

Theatre of experiences is a form of a non-directive group activity created for students with severe multiple disabilities. How to reconcile the requirements posed by the theatre and acting with the abilities of disabled people who are to play the main role? After numerous attempts to find a way in which students with severe multiple disabilities could participate in theatrical classes a form of the classes was developed in which the creation was changed into experience and the role of the actor was to explore oneself and create relationships with others. The quality of this exceptional event is a result of the actions of an actor and his interactions with others. Means hidden in the theatre – its magic and exceptional atmosphere – were used to create strong motivation and were made to speak a language that is comprehensible for the students – the language of sensory experiences: light, colours, music, etc.

In order to make the form of classes more familiar I will present four main elements of the theatre of experiences, namely the stage design, plot, communication and activities. The theatre of experiences combined magic and the exceptional atmosphere of the theatre with the specificity of perception of reality and functioning abilities of people with severe multiple disabilities. The stage design creates a space, atmosphere of extraordinariness and attention that release interest, motivation, concentration, which in turn help to realize the sensory, action and communicative needs.